

УДК159.9>316.6>316.4

DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol24-Year2021-67>

Довгань Наталія Олександрівна

доктор психологічних наук,

старший науковий співробітник лабораторії психології

політико-правових відносин,

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,

м. Київ, Україна.

ORCID ID 0000-0001-6150-5211

1511ndovgan@gmail.com

БЕЗПЕЧНЕ КОНСТРУЮВАННЯ ПОКОЛІННЯМИ ІСТОРИЧНИХ СЦЕНАРІЇВ: ЗМІНИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Актуальність. Дослідження змін форм життєдіяльності поколінь, відносних у текст / контекстуальній конгруентності, сприяє розумінню проблематики (не)безпечного конструювання поколіннями історичних сценаріїв соціокультурної реальності, що безперервно змінюється.

Мета статті – конкретизація основ конструювання історичних сценаріїв змін соціокультурної реальності.

Методологія і наукові підходи. У контексті авторського інтергенеративного підходу, який організовує пізнання поколіннями за рахунок міждисциплінарних можливостей соціальних наук, проаналізовано механізм конструювання історичних сценаріїв поколіннями (мережками когорт з подібним соціокультурним досвідом, близькими за роками народження та спільним історичним контекстом становлення).

Основні результати. На основі виокремлених методологом вивчення феномену поколіннями (від XVI до XX століття) та емпіричного дослідження соціокультурної взаємодії поколінь конкретизовано основи конструювання історичних сценаріїв суспільних змін. Визначено, що дію механізму балансування соціокультурних стилів сучасників опосередковує зміст дуальних процесів соціокультурної взаємодії – поколіннями тексту (як презентації соціальних позицій, соціокультурних порядків, артефактів, релевантних певному соціокультурному стилю) та соціокультурного контексту (неієрархічної соціокультурної форми життя часопростору, умов історичних подій, дискурсу).

Висновки. Практичне значення результатів полягає в конкретизації основ конструювання історичних сценаріїв змін соціокультурної реальності – результаті спільного конструювання акторами самостійних систем поколіннями простору – та в обґрунтуванні думки, що соціокультурне балансування поколінь не є перепорою для взаємодії, культурних комунікацій, не призводить до культурного «розриву» між поколіннями, але означає необхідність перебудови реальності і подальших соціокультурних рухів.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в реалізації ретроспективних історичних аналізів і конкретних умов сучасної реальності щодо наповнення практичним досвідом запропонованих теоретичних конструктів.

Ключові слова: поколінний текст; соціокультурний контекст; механізм; балансування; соціокультурний стиль.

Natalia O. Dovhan

Doctor of Psychological Sciences,
senior researcher, Laboratory of Psychology of Political and Legal Relations
Institute of Social and Political Psychology, NAES of Ukraine,
Kyiv, Ukraine.

ORCID ID 0000-0001-6150-5211

151Indovgan@gmail.com

**SAFE CONSTRUCTION OF HISTORICAL SCENARIOS
BY GENERATIONS: CHANGES IN SOCIO-CULTURAL REALITY**

Importance. Studies on generations' life changes related to the text/contextual congruence contributes to the understanding of (un-) safe construction by generations of historical scenarios of socio-cultural reality, which is constantly changing.

The article purpose: to specify the constructive basics of historical scenarios on changing social-cultural reality.

The methodology and scientific approaches. The mechanism for historical scenario construction by generations (networks of cohorts with similar social-cultural experience, close in years of birth and having common historical context) is analyzed within the author's inter-generative approach, which organizes the knowledge on generations using the interdisciplinary capabilities of social sciences.

The main results. The constructive basics of historical scenarios on social changes was specified with the examined methodologies applied for the phenomenon of a generation (from the XVI to XX century) and the empirical study on generations' socio-cultural interaction. It was noted that the mechanism balancing contemporaries' socio-cultural styles was mediated by dual processes of socio-cultural interaction – generational text (as a presentation of social positions, socio-cultural orders and artefacts relevant to a particular socio-cultural style) and social-cultural context (a non-hierarchical socio-cultural form of life in space-time, historical events and discourse).

Conclusions. Historical scenarios of changing social-cultural reality were concretized, which was important for the practice: social-cultural reality was a result of joint construction by actors of independent generational spaces. An opinion was substantiated that social-cultural balancing of generations is not an obstacle to interactions, cultural communications; it did not contribute to cultural «gaps» between generations, but meant the need to restructure reality for further socio-cultural movements. Further research should implement retrospective historical analyzes and examine specific conditions of modern reality to fill the proposed theoretical constructs with a practical experience.

Keywords: generational text, social-cultural context, mechanism, balancing, social-cultural style.

Постановка проблеми. Згідно з положеннями теорії соціокультурної взаємодії поколінь соціокультурна реальність являє собою поєднання самостійних систем – поколінних просторів. З огляду на те, що соціокультурна взаємодія поколінь контекстуально не має запрограмованих сценаріїв, а є гнучкою системою впливів і відносин, стилістично і світоглядно динамічних і контекстуально мінливих амкторів, актуалізується питання історичного позиціонування поколінь. Адже покоління залишаються амкторами (контекстуально діючими суб'єктами) лише до тієї межі, доки мають «сили» брати участь у соціальних процесах, дотримуватись чинної соціокультурної стилістики, впливати і змінювати у взаємодіях навколишній світ. У такому трактуванні соціокультурна реальність, як результат поколінної взаємодії, стає глобальною об'єднувальною основою безперервного процесу змін соціокультурних стилів життєдіяльності поколінь, нестабільних за інтенсивністю і часом, за впливами та охопленням соціуму, і відносних у текст / контекстуальній конгруентності.

Покоління сучасників у процесі соціокультурної взаємодії вибудовують автентичні смислові поля, експектації, символічні системи капіталів /ресурсів та поколінні культури, що й стає *передумовою* утруднень у соціальному розподілі статусів (впливовості) та ролей і, як наслідок, *умовою* соціокультурного *балансування* у взаємодіях – механізму зміни домінуючих у суспільстві соціокультурних стилів. У сьогоденні соціокультурне балансування поколінних амкторів активізується (не) конгруентністю контекстам буденності поколінних текстів (презентації соціальних позицій, соціокультурних порядків, артефактів, релевантних певному соціокультурному стилю) та змістовністю домінуючих соціокультурних стилів (форм життєдіяльності). Це й пояснює розгортання питання безпечного конструювання історичних сценаріїв суспільних змін у площині поколінних взаємодій (символічного конструювання реальності взаємовпливами соціокультурних стилів поколінь сучасників).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спроби експлікації конструювання історичних сценаріїв поколіннями, сутності взаємодії поколінь через міжвікові зв'язки сприяли виокремленню неоднозначності наявних наукових інтерпретацій і залежності алгоритмів фігурацій від щабля суспільного розвитку. Неоднозначність наукових трактувань впливу поколінь на конструювання історичних сценаріїв, що опосередковують зміни соціокультурної реальності, відсутність єдиного

міждисциплінарного розуміння соціально-психологічного феномену «покоління» обґрунтовують розгортання атрибутівних ознак феномену у вітчизняних та зарубіжних підходах: об'єктивно-суб'єктивних детермінант суспільного розвитку поколінь, сутності духовно-символічної поколінної єдності, функціональності і ресурсності відносин, поколінного потенціалу. У результаті проведеного аналізу конкретизовано методологеми пізнання феномену поколінності і його впливів на зміни соціокультурної реальності від XVI до XX століття. У річизі позитивістсько-натуралістичного підходу в роботах Ж. Дромеля, О. Конта, Ф. Ментре, Дж. С. Мілля, Г. Рюмеліна, Г. Спенсера та ін. визначено еволюційні, історичні, нормотворчі *суб'єктивні* та демографічні, ймовірнісні і соціальні *об'єктивні* детермінанти суспільного розвитку. У контексті романтично-гуманітарного підходу сутність духовно-символічної поколінної єдності артикулюється через особливості становлення людини та її історичного досвіду, культурні і соціальні зміни у взаємодіях, зумовлені природною послідовністю поколінь та віковою стратифікацією; як об'єднувальні ознаки представлено параметри віку, життєвих контактів, духовної єдності, суспільних характеристик; за контрверзу динамічних зв'язків поколінь визначено використання дослідниками творчості суспільно значущих суб'єктів як чинника духовного об'єднання сучасників. Такий підхід розвивали В. Дільтей, О. Лоренц, А. Лотка, Х. Ортега-і-Гассет, В. Піндер, Л. фон Ранке та ін. За матеріалами досліджень культурно-історичного підходу такими авторами, як А. Корнінг, П. Ентральго, Ф. Куммер, К. Мангейм, П. Нора, Ф. Редліх, Й. Петерсен, В. Піндер, Х. Шуман, Е. Векслер та ін., конкретизовано закономірності розвитку поколінь і суспільства (еволюційних і суспільних впливів, культурного розвитку та історичних подій; опосередкування поколінної належності культурними, ментальними, географічними показниками; історичною циклічністю). Відповідно до позицій представників структурно-функціонального підходу – С. Айзенштадта, М. Мід, В. Штрауса і Н. Хоува та ін., функціональність і ресурсність відносин поколінь можна представити як системну одиницю організації реальності, а потенціали, можливості, адаптивність амкторів – як фактори, що опосередковують відносини із сучасниками (Довгань, 2020).

Методологеми, виокремлені на основі проведеного аналізу досліджень феномену поколінності, використовувалися як пізнавальні настанови у вивченні основ конструювання історичних сценаріїв суспільних змін агрегованими акторами.

Мета статті: конкретизація основ конструювання історичних сценаріїв змін соціокультурної реальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Опрацювання матеріалів емпіричного дослідження психологічних особливостей соціокультурної взаємодії поколінь дало підстави стверджувати, що виокремлені (не) конгруентні текст / контекстуальні стильові позиції амкторів не підтверджували існування поколінних розривів, конфліктів, але означували маніфестацію *волі* (настроїв, рухів щодо оновлення чи збереження соціокультурних стилів). За такої умови одночасна дієвість різних *поколінних текстів*, з одного боку, давала змогу констатувати *збалансоване* функціонування суспільства, що дотримується умовного права програвання поколінних ролей, з другого – означувала підстави виникнення соціокультурного *дисбалансу* (змін форми життєдіяльності) у разі продовженого соціального домінування певного покоління.

З огляду на те, що соціокультурна взаємодія поколінь не завжди може бути платформою зміни домінуючих у суспільстві соціокультурних стилів і не всі соціально-історичні умови контексту стимулюють / «зупиняють» безпечне конструювання історичних сценаріїв суспільних змін, задіяння механізму балансування соціокультурних стилів амкторів пов'язувалося з *волевиявленням* і проявами *соціально-психологічних впливів* у взаємодіях. Ідеться про формування контекстуальних розривів соціокультурних стилів за відмінностями текстів сучасників (очікувань; стратегій вибудовування соціокультурних порядків, фізичних і ментальних потенціалів; можливостей; смислів; соціальних статусів, становища в суспільстві; соціокультурних капіталів / ресурсів; форм і видів зв'язків; параметрів єдності тощо). Тому для конкретизації основ конструювання історичних сценаріїв суспільних змін було систематизовано принципи проявів *волі* і *взаємовпливів* поколінь – сучасників у соціокультурному балансуванні за сферами дії: *психологічною, соціальною, комунікативною*.

До групи *психологічної* сфери віднесено принципи:

– *текстуального зв'язку поколінь* (покоління вибудовують тексти, конгруентні контексту становлення, на основі культурно-історичної пам'яті поколінь минулого);

– *текстуальної взаємодії* (покоління за допомогою текстів, конгруентних контекстам становлення, у взаємодіях змінюють домінуючі в суспільстві соціокультурні стилі).

У групу *соціальних* увійшли *принципи*:

– *динаміки соціокультурних змін* (особливості текстів поколінь визначають перебіг баласування, але в разі текстуальної неконгруентності певних учасників взаємодій складаються підстави для зміни домінуючих у суспільстві соціокультурних стилів);

– *функціонування суспільства* (перебіг соціокультурного балансування опосередковується особливостями функціонування суспільств – (ін) еволюція суспільства змінює форми соціокультурних балансувань);

– *соціального статусу* (культурно опосередковані соціальні становища поколінь у суспільстві визначають їхні соціальні можливості, за такої умови зміна соціальних статусів – перерозподіл *впливів* (можливостей амкторів) і *волі* (настроїв амкторів) – сприяє зміні домінуючих у суспільстві соціокультурних стилів);

– *домінування соціокультурного стилю* (текст / контекстуальна конгруентність є підставою продовження домінування стилю, що утримує суспільство в певних соціокультурних вимірах).

Групу *комунікативної сфери* склали *принципи*:

– *засобів комунікації поколінь* (конгруентні соціокультурному стилю *засоби комунікації* є інструментом зміни домінуючих у суспільстві СК стилів);

– *форм відносин поколінь* (конгруентні соціокультурному стилю *форми відносин* сприяють зміні домінуючих у суспільстві соціокультурних стилів).

Виокремлені принципи *впливів* і *волі* в соціокультурному балансуванні засвідчили, що безпека у взаємодіях як умовний соціокультурний баланс є ознакою врівноваженості взаємодіючих амкторів, а соціокультурне балансування – показником поколінного перерозподілу впливів, що відбувається внаслідок текст / контекстуальної (не) конгруентності амкторів. Водночас оновлення текстів акторів свідчить про історичні зміни соціальних структур і культур соціуму – вибудовування контекстуально актуальних соціокультурних стилів (форм життєдіяльності).

Треба зазначити, що механізм балансування соціокультурних стилів має варіативні форми розгортання. По-перше – *актуалізації*:

– усвідомленого / неусвідомленого протиставлення текстів амкторів у взаємодіях;

– здійснення в публічному полі демонстрації соціокультурних відмінностей текстуальних соціальних практик;

– перерозподілу поколінних впливів у суспільстві відповідно до вікових і соціокультурних особливостей;

– наявність у покоління Молодих потреби в реалізації потенціалів і можливостей – поколінних впливів;

– презентації поколінням Молодих текстів (контекстуально конгруентних), що не відповідають стилістиці домінуючих соціокультурних вимірів.

По-друге – форми, що має подвійну функцію – *утримання / руйнування*:

- умотивованості до розгортання соціокультурних стилів одних і мотиваційної слабкості інших амкторів балансування;

- контексту реальності, у якому «фіксація» чи «руйнування» соціокультурних стилів конкретного покоління стає оптимальною;

- стабільного / нестабільного становища в суспільстві, статусу поколінь, конгруентних контексту і віковим можливостям.

Третя форма розгортання механізму балансування – *запобігання* виникненню нових соціокультурних хвиль, набуває дієвості у випадку, коли *воля і впливовість* амкторів спрямовані на розгортання соціокультурного оновлення форм життєдіяльності поколінь, але є перепони для зміни соціальної реальності:

- державні стратегії щодо збереження соціокультурних традицій та утримання Молоді в культурних стилях старших поколінь;

- запобігання культурним «розривам» у міжпоколінному просторі за допомогою нормативно-правових механізмів;

- традиційний розподіл соціальних ролей і статусів, що не відповідає запитам часу чи технологізації простору, але залишається в межах вікових градацій (субординацій), прийнятих соціумом старших поколінь;

- утримання поколінних впливів (у текстуальних проявах) у рамках традицій часів, що минають, здійснює «щеплення» проти можливого балансування стилів і кардинальних соціокультурних змін. Тобто системні нормування соціокультурних рухів і стабілізація стилів на державному рівні уповільнюють розгортання соціокультурного оновлення.

Конструювання форм *балансиування стилів* базується на тезі, що вияви соціокультурного балансування стилів поколінь є природними процесами соціально-психологічного простору, а тексти і контексти як причини та умови взаємодій – це лише каталізатори запуску / стабілізації / руйнування історично необхідних соціокультурних змін, умовно «підготовлених» науково-технічним прогресом і природною трансформацією суспільної свідомості. І хоча безпечне балансування соціокультурних стилів сучасників може мати різне трактування, під час детального аналізу основними фокусами уваги, наріжними щодо розгортання історичних перспектив, залишаються вибудовані тексти поколінь, конгруентні певним історичним контекстам. У них варіативність соціокультурних стилів амкторів розкривається у взаємодіях – поступово, крок за кроком, фаза за фазою.

З огляду на вищезазначене сформульовано *етапи* соціокультурного балансування у взаємодіях поколінь. А саме:

- формування умов для контекстуального соціокультурного зсуву на суспільному рівні;
- розхитування соціокультурних позицій стабільних чинних поколінних інституцій;
- конструювання дієвих засобів подолання соціальних утруднень;
- презентація поколінням Молодих текстів, конгруентних історичному контексту (що каталізують конструювання сценаріїв суспільних змін);
- перерозподіл між сучасниками соціальних ролей і зміна векторів соціокультурного розвитку соціуму;
- досягнення тимчасового умовного соціокультурного балансу, мінливого і нестійкого.

Що ж до латентної контекстуальної неконгруентності текстів, то треба додати, що тексти Молодого покоління можуть бути важелем руйнування традиційних і конструювання актуальних часові соціокультурних стилів простору. Водночас інструменти і засоби соціального впливу текстів минулих часів у соціальному використанні поступово обмежуються. Це свідчить про те, що (тимчасово умовний) баланс соціокультурних стилів не має довготривалої дії, але з кожним новим поворотом історичних змін умовно стає трансформується – змінюються поколінні тексти: Молоді стають Зрілими, і нові соціокультурні хвилі знову і знову повторюють в епохальному континуумі періоди «дисбаланс-баланс» як історичні адаптаційні рухи «оновлення фігуративних форм і збалансування взаємодій».

Практична/соціальна значущість дослідження. Виокремлені основи зміни домінуючих у суспільстві соціокультурних стилів використовувалися для формулювання низки закономірностей соціокультурної взаємодії поколінь і сценаріїв розгортання суспільних змін відповідно до (не) конгруентності контекстам буденності текстів амкторів, що перебувають на хвильовому перетині стилів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, підсумовуючи результати проведеного аналізу, як відправні аргументи соціокультурного балансування можемо визначити:

- розриви соціокультурних стилів;
- невідповідності очікувань сучасників;
- відмінності в баченні доцільних у суспільстві соціокультурних порядків;
- потенціали і можливості (і фізичні також), які використовують покоління;

- смисли, інтенції, досвіди, утворені в результаті процесів пристосовування, адаптації до дійсності;
- незадоволеність соціальними статусами і становищем у суспільстві;
- відмінності в соціокультурних ресурсах, адаптивних можливостях (у зв'язку з поколінним віком) щодо соціально-історичних пертурбацій;
- руйнування тимчасово стабільних комунікативних каналів зв'язку, дієвих внутрішньопоколінно, але таких, що втрачають вплив у міжпоколінній взаємодії;
- сприймання / несприймання амкторами опонентів у їхніх проявах поколінної єдності (публічних, соціально-психологічних, ментальних параметрів).

Саме тому конструювання історичних сценаріїв суспільних змін реалізується в змінах форм життєдіяльності сучасників і, відповідно, змінах соціальної реальності. Водночас латентна *неконгруентність* амкторів, *воля* (як текстуальна готовність до самореалізації в історичних ситуаціях) і *впливи* (комплекс текстуальних проявів) активізують умовно безпечні еволюційні (чи революційні) *хвилі* стильового оновлення соціокультурного вектора суспільства. Адже соціокультурне балансування поколінь не є перепорою для взаємодій, культурних комунікацій, не призводить до культурного «розриву» поколінь, але означає необхідність перебудови реальності і подальших соціокультурних рухів.

Список використаних джерел

- Довгань, Н. О. (2017). Соціокультурна взаємодія поколінь як соціально-психологічна проблема. *Дослідження різних напрямків розвитку психології та педагогіки*. Матеріали науково-практичної конференції (с. 46–51). Одеса, 16-17 червня 2017 р. Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки».
- Довгань, Н. О. (2019). Конфліктна взаємодія поколінь: соціокультурне балансування. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*, (1-2) 13-14, 41–61.
- Довгань, Н. О. (2020) *Психологія соціокультурної взаємодії поколінь*. Київ: Талком.
- Лотман, Ю. М. (1992). Семиотика культуры и понятие текста. В *Избранные статьи. Т. 1* (с. 129–132). Таллинн.
- Штомпка, П. (1996). *Социология социальных изменений*. Москва: Аспект Пресс.

References

- Dovhan, N. O. (2017). Sotsiokulturna vzaemodiia pokolin yak sotsialno-psykholohichna problema [Sociocultural interaction of generations as a socio-

psychological problem]. *Doslidzhennia riznykh napriamkiv rozvytku psykhologii ta pedahohiky*. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii (p. 46–51). Odesa, 16-17 chervnia 2017 r. [Research of different directions of development of psychology and pedagogy. Proceedings of the scientific-practical conference] (pp. 46-51). Odesa: HO «Pivdenna fundatsiia pedahohiky». (in Ukrainian)

Dovhan, N. O. (2019). *Konfliktna vzaiemodiia pokolin: sotsiokulturne balansuvannia* [Conflict interaction of generations: socio-cultural balancing]. *Psykhologichni nauky: problemy i zdobutky* [Psychological sciences: problems and achievements], (1-2) (13-14), 41–61. (in Ukrainian)

Dovhan, N. O. (2020). *Psykhologhiia sotsiokulturnoi vzaiemodii pokolin* [Psychology of sociocultural interaction of generations]. Kyiv: Talkom. (in Ukrainian)

Lotman, Yu. M. (1992). *Semiotika kultury i ponyatiye teksta* [Semiotics of culture and the concept of text]. In *Izbrannyye stati. T. 1* [Selected Articles. Vol. 1] (p. 129–132). Tallinn. (in Russian)

Shtompka, P. (1996). *Sotsiologiya sotsialnykh izmeneniy* [Sociology of social change]. Moscow: Aspekt Press. (in Russian)